

Wyrok z dnia 19 września 2003 r.

II UK 47/03

Podleganie rolniczemu ubezpieczeniu społecznemu w dacie składania wniosku o emeryturę z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych nie wyłącza możliwości ubiegania się o prawo do świadczenia emerytalnego przysługującego w niższym wieku emerytalnym, przez ubezpieczonego, który legitymuje się ustawowo wymaganymi okresami ubezpieczenia, w tym co najmniej okresem 15 lat pracowniczego zatrudnienia w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze.

Przewodniczący SSN Maria Tyszel, Sędziowie SN: Zbigniew Myszką (sprawozdawca), Barbara Wagner.

Sąd Najwyższy, po rozpoznaniu na rozprawie w dniu 19 września 2003 r. sprawy z wniosku Józefa R. przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych-Oddziałowi w B. o zaliczenie okresu pracy w szczególnych warunkach i emeryturę, na skutek kasacji wnioskodawcy od wyroku Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 29 listopada 2002 r. [...]

u c h y l i ł zaskarżony wyrok i sprawę przekazał Sądowi Apelacyjnemu-Sądowi Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Białymstoku do ponownego rozpoznania.

U z a s a d n i e

Sąd Apelacyjny-Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Białymstoku wyrokiem z dnia 29 listopada 2002 r. oddalił apelację ubezpieczonego Józefa R. od wyroku Sądu Okręgowego-Sądu Pracy i Ubezpieczeń Społecznych z dnia 20 marca 2002 r., oddalającego odwołanie od decyzji organu rentowego odmawiającej przyznania mu prawa do emerytury w niższym wieku emerytalnym z tytułu wykonywania pracy w szczególnych warunkach. W sprawie tej ustalono, że Józef R. nie osiągnął powszechnego podstawowego wieku emerytalnego 65 lat, a wiek 60 lat uprawniający go ewentualnie do przejścia na emeryturę z tytułu zatrudnienia w szczególnych warun-

kach osiągnął w okresie podlegania rolniczemu ubezpieczeniu społecznemu, któremu podlega od 1 stycznia 1991 r. do chwili obecnej. Oznacza to, że powinien dochodzić uprawnień z rolniczego ubezpieczenia społecznego przed KRUS, a nie od ZUS. Ponadto Sąd Okręgowy podzielił stanowisko organu rentowego, że ubezpieczony legitymuje się jedynie okresami 11 lat 7 miesięcy i 13 dni pracy w szczególnych warunkach, do którego nie można zaliczyć pracy wykonywanej w charakterze palacza centralnego ogrzewania w Zespole Szkół Mechanicznych w Ł. w okresach od 15 października 1988 r. do 30 lipca 1992 r. oraz od 15 października 1993 r. do 15 kwietnia 1994 r., ponieważ takie zatrudnienie nie jest ujęte w rozporządzeniu Rady Ministrów z 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze.

Po rozpoznaniu apelacji ubezpieczonego, Sąd Apelacyjny uznał, iż Józef R., urodzony 23 lutego 1941 r., nie spełnia warunków do przyznania mu emerytury pracowniczej przysługującej z osiągnięciem wieku 65 lat. Nie spełnia także warunków przyznania mu emerytury w obniżonym wieku emerytalnym 60 lat, która przysługuje osobom będącym pracownikami legitymującymi się co najmniej 25 letnim stażem emerytalnym i uznanym za całkowicie niezdolnych do pracy lub legitymują się co najmniej 15 letnim stażem pracy w szczególnych warunkach. Zdaniem Sądu Apelacyjnego, warunek bycia pracownikiem jest spełniony tylko wówczas, gdy osoba ubiegająca się o pracowniczą emeryturę pozostawała w zatrudnieniu w chwili składania wniosku emerytalnego. Prawo do emerytury pracowniczej przysługuje ponadto osobom nie wykonującym zatrudnienia tylko wówczas, gdy ich ostatnim ubezpieczeniem było ubezpieczenie pracownicze. Warunku tego nie spełnia ubezpieczony, który ostatnio podlegał rolniczemu ubezpieczeniu społecznemu w okresie zatrudnienia w Warsztatach Szkolnych w Ł. od 15 grudnia 1993 r. do 15 kwietnia 1994 r. Równocześnie z zaświadczenia KRUS wynika, że od 1 stycznia 1991 r. ubezpieczony podlega rolniczemu ubezpieczeniu społecznemu i ma zaległości w opłacaniu składek na to ubezpieczenie. W takich okolicznościach sprawy Sąd Apelacyjny potwierdził stanowisko Sądu pierwszej instancji, że „Józef R. podlegając w dacie złożenia wniosku ubezpieczeniu społecznemu rolników nie może skutecznie domagać się przyznania świadczenia w oparciu o przepisy ustawy o emeryturach i rentach z FUS”.

Równocześnie Sąd Apelacyjny prowadził uzupełniające postępowanie dowodowe z zeznań świadków na okoliczność okresów pracy ubezpieczonego w charak-

terze traktorzysty, która jest pracą w szczególnym charakterze stosownie do wykazu A stanowiącego załącznik do rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze. Jednakże mając na uwadze wcześniej uwzględnione przez organ rentowy okresy takiej pracy od 6 lipca 1965 r. do 30 kwietnia 1969 r. oraz od 10 kwietnia 1975 r. do 30 kwietnia 1976 r., a „nadto okres pracy w charakterze traktorzysty w Kółku Rolniczym, tj. od 1.09.1959 r. do 23.06.1969 r., od 29.09.1963 r. do 5.05.1965 r., od 1.05.1969 r. do 9.01. 1975 r., od 1.05.1976 r. do 15.04.1977 r. i od 16.04. 1977 r. do 31.12 1978 r. oraz fakt że w dacie złożenia wniosku o emeryturę wnioskodawca podlegał ubezpieczeniu społecznemu rolników nie daje podstaw do uwzględnienia apelacji i przyznania mu wcześniejszej emerytury z tytułu pracy w warunkach szczególnych”.

W kasacji pełnomocnik ubezpieczonego podniosła następujące zarzuty: 1) naruszenia prawa materialnego - przez błędną wykładnię art. 32 ust. 1 w związku z art. 186 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz.U. Nr 162, poz. 1118 ze zm.), wynikającą z przyjęcia, że warunkiem nabycia prawa do emerytury przez osobę urodzoną przed dniem 1 stycznia 1949 r., która była ubezpieczona przed dniem 1 stycznia 1999 r., jest pozostawanie w stosunku pracy w chwili złożenia wniosku emerytalnego i kontynuowanie zatrudnienia w szczególnych warunkach w dacie złożenia wniosku emerytalnego, 2) naruszenia przepisów postępowania - art. 116 ust. 5 ustawy o emeryturach i rentach w związku z art. 325 k.p.c. i art. 477¹⁴ § 2 k.p.c. - przez nierozstrzygnięcie w sentencji wyroku Sądu Apelacyjnego o uwzględnieniu okresów 17 lat 3 miesięcy i 23 dni zatrudnienia ubezpieczonego przy pracach w szczególnym charakterze, zamiast 11 lat 7 miesięcy i 13 dni, co uzasadnia ponadto „zarzut niewyjaśnienia sprawy obowiązku lub jego braku w systemie ubezpieczenia społecznego (art. 328 § 2 k.p.c.)”. Na tych podstawach skarżący domagał się zmiany zaskarżonego wyroku i orzeczenie co do istoty sprawy „przez ustalenie prawa do emerytury i orzeczenie o zaliczeniu do okresu ubezpieczenia okresu pracy w szczególnych warunkach w wymiarze 17 lat 3 miesięcy i 23 dni”, ewentualnie o uchylenia zaskarżonego orzeczenia „w części oddalającej apelację o emeryturę i zmianę (względnie uzupełnienie) wyroku Sądu Apelacyjnego o zaliczenie okresu pracy w szczególnych warunkach w w/w wymiarze”. Na rozprawie kasacyjnej pełnomocnik skarżącego wniosła o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania. Jako okoliczności uzasad-

niające rozpoznanie kasacji w kasacji powołano „zasadę systemu ubezpieczeniowego ochrony ubezpieczonych i zasadę równego ich traktowania w zakresie nabycia prawa do świadczeń tych ubezpieczonych, którzy udowodnili warunki do ich przyznania a nadto nie mające uzasadnienia przyjęcie kryterium wyłączających się systemów ubezpieczenia społecznego, przy spełnieniu przesłanek ubezpieczeniowego stażu pracowniczego - na niekorzyść ubezpieczonego”. Podlega ochronie prawo do emerytury w niższym wieku emerytalnym 60 lat ubezpieczonego, który udowodnił co najmniej 15 lat zatrudnienia w szczególnych warunkach.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Kasacja ma usprawiedliwione podstawy prawne, chociaż nie wszystkie jej zarzuty są trafne. Bezpodstawne jest żądanie zaliczenia w sentencji wyroku dodatkowych okresów ubezpieczenia lub okresów zatrudnienia w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze wymaganych do przyznania świadczeń z ubezpieczenia społecznego. Zgodnie bowiem z art. 476 § 2 k.p.c. - przez sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych rozumie się sprawy, w których wniesiono odwołanie od decyzji organów rentowych, dotyczących: ubezpieczeń społecznych i ubezpieczenia rodzinnego, emerytur i rent, świadczeń z funduszu alimentacyjnego oraz innych świadczeń w sprawach należących do właściwości organów rentowych, a także odszkodowań przysługujących w razie wypadków przy i chorób pozostających w związku ze służbą wojskową albo służbą w Policji lub Służbie Więziennej. Oznacza to, że przedmiotem sądowego orzekania jest odwołanie od decyzji wydanej w konkretnej tego rodzaju sprawie z zakresu ubezpieczeń społecznych. W rozpoznawanej sprawie była to decyzja organu rentowego odmawiająca przyznania ubezpieczonemu prawa do emerytury pracowniczej nabywanej w niższym wieku emerytalnym z uwagi na okresy zatrudnienia przy pracach w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze. Wprawdzie sądowe postępowanie odwoławcze obejmuje weryfikację spełnienia prawnych przesłanek nabycia prawa do takiej emerytury, w tym warunku legitymowania się wymaganym okresem zatrudnienia, obejmującym co najmniej okres 15 lat pracy w szczególnych warunkach, ale w sentencji wyroku orzeka się wyłącznie w przedmiocie odwołania od decyzji w konkretnej sprawie podlegającej kognicji sądu ubezpieczeń społecznych.

W rozpoznawanej sprawie wyrok rozstrzyga zatem o prawie do emerytury w niższym wieku emerytalnym, co nie wymaga orzeczenia w sentencji w zakresie zaliczenia określonych okresów do wymaganego stażu okresów ubezpieczenia, obejmujących okresy zatrudnienia w szczególnych warunkach. Jest to jedynie istotny element uzasadnienia orzeczenia, które powinno wskazywać na wypełnienie (lub jego brak) jednego z koniecznych warunków nabycia prawa do emerytury w niższym wieku emerytalnym. W tym ostatnim zakresie uzasadnienie zaskarżonego wyroku istotnie nie jest jasne, albowiem zdaje się z niego wynikać, iż Sąd Apelacyjny uwzględnił ubezpieczonemu dodatkowe okresy pracy w szczególnych warunkach w charakterze traktorzysty, co może wskazywać na legitymowanie się przez ubezpieczonego okresem co najmniej 15 lat pracy w szczególnych warunkach w rozumieniu § 4 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze (Dz.U. Nr 8, poz. 43 ze zm., powoływanego dalej jako rozporządzenie RM w sprawie wieku emerytalnego). Równocześnie Sąd Apelacyjny w uzasadnieniu zaskarżonego wyroku nie dokonał zliczenia wszystkich ostatecznie uwzględnionych okresów takiego pracowniczego zatrudnienia, co powoduje trudności w jednoznacznym odczytaniu, jakie było stanowisko tego Sądu w przedmiocie spełnienia tej przesłanki nabycia prawa do pracowniczej emerytury z osiągnięciem przez ubezpieczonego 60 lat życia i wymaga uzupełnienia przy ponownym rozpoznaniu sprawy.

Chociaż Sąd Apelacyjny nie wskazał w uzasadnieniu zaskarżonego wyroku unormowań przejściowych zawartych w art. 186 ust. 1 pkt 1 i ust. 2 pkt 2 ustawy o emeryturach i rentach, to weryfikowanie przesłanek nabycia przez ubezpieczonego prawa do emerytury na podstawie art. 32 tej ustawy świadczyło, iż przyjął oddziaływanie powołanych norm na sytuację prawną ubezpieczonego, który warunek niższego wieku emerytalnego dla osób zatrudnionych co najmniej 15 lat w warunkach szczególnych spełnił po wejściu ustawy o emeryturach i rentach. Powyższe oznacza, że zasadnicze zagadnienie prawne rozpoznawanej sprawy sprowadza się do rozważenia kwestii, czy nabycie uprawnień do emerytury w niższym wieku emerytalnym na podstawie art. 32 ustawy o emeryturach i rentach w związku z § 4 ust. 1 pkt 3 rozporządzenia RM w sprawie wieku emerytalnego wymaga od ubezpieczonego złożenia wniosku emerytalnego w okresie podlegania pracowniczemu ubezpieczeniu społecznemu, bądź dla którego pracowniczy tytuł ubezpieczenia społecznego był ostatnim

okresem podlegania ubezpieczeniom społecznym. Takie bowiem wymagania wykreował Sąd Apelacyjny w uzasadnieniu zaskarżonego wyroku.

W ocenie Sądu Najwyższego tego rodzaju konstatacje Sądu drugiej instancji są nieuprawnione, gdyż nie znajdują jakiegokolwiek oparcia w przepisach prawa ubezpieczeń społecznych. Formuła zawarta w art. 32 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach, iż ubezpieczonym urodzonym przed dniem 1 stycznia 1949 r., będącym pracownikami, o których mowa w ust. 2 i 3, zatrudnionymi w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze przysługuje emerytura w niższym niż wiek określony w art. 27 pkt 1, modyfikuje bowiem wyłącznie przesłankę niższego wieku emerytalnego oraz dodatkowo wymaganych okresów pracowniczego zatrudnienia w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze, uwzględnianych w ramach ustawowo wymaganych do nabycia prawa do emerytury łącznych okresów ubezpieczenia, stanowiąc w ust. 4, że wiek emerytalny, o którym mowa w ust. 1, rodzaje prac lub stanowisk oraz warunki, na podstawie których osobom wymienionym w ust. 2 i 3 przysługuje prawo do emerytury, ustala się na podstawie przepisów dotychczasowych, zawartych w rozporządzeniu RM w sprawie wieku emerytalnego. Powyższe oznacza, że prawo do emerytury nabywa każdy ubezpieczony, urodzony przed dniem 1 stycznia 1949 r., a zatem każdy ubezpieczony w rozumieniu ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz.U. Nr 137, poz. 887 ze zm., powoływanej dalej jako ustawa o systemie ubezpieczeń społecznych), który spełnił warunki określone w art. 27 ustawy o emeryturach i rentach - dotyczące wymaganego powszechnego wieku emerytalnego (co najmniej 60 lat dla kobiet i co najmniej 65 lat dla mężczyzn) oraz stażu składkowych i nieskładkowych okresów ubezpieczenia (co najmniej 20 lat dla kobiet i co najmniej 25 lat dla mężczyzn).

Równocześnie wymaganie dotyczące powszechnego wieku emerytalnego jest zmodyfikowane (obniżone w zakresie wymaganego wieku emerytalnego) przez normatywne brzmienie art. 32 ustawy - dla ubezpieczonych, urodzonych przed dniem 1 stycznia 1949 r., którzy legitymują się wymaganymi okresami pracowniczego zatrudnienia w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze, uwzględnianymi w ramach łącznych ustawowo określonych okresów ubezpieczenia, co ustala się na podstawie przepisów dotychczasowych. Oznacza to, że prawo do emerytury w niższym wieku emerytalnym przysługuje ubezpieczonemu (nie tylko pracownikowi), który zgodnie z § 4 ust. 1 rozporządzenia RM w sprawie wieku emerytalnego osiągnął wiek emerytalny wynoszący: 55 lat dla kobiet i 60 lat dla mężczyzn oraz ma

wymagany okres ubezpieczenia, obejmujący co najmniej 15 lat pracowniczego zatrudnienia w szczególnych warunkach. Osoba, która spełnia te warunki nabywa prawo do emerytury w niższym wieku emerytalnym bez względu na podleganie jakimkolwiek ubezpieczeniu społecznemu w okresie składania wniosku emerytalnego, albowiem ustawodawca już dawno odszedł od wymagania wypełnienia ustawowych przesłanek nabycia uprawnień emerytalnych wyłącznie w okresie podlegania ubezpieczeniu społecznemu lub w okresie przypadającym w określonym terminie po ustaniu tytułu ubezpieczenia społecznego. Oznacza to możliwość nabycia prawa do emerytury przez osoby legitymujące się wymaganymi okresami ubezpieczenia, w tym prawa do emerytury w niższym wieku emerytalnym, przez osoby legitymujące się wymaganym okresem pracowniczego zatrudnienia w szczególnych warunkach w ramach ustawowo wymaganego stażu ubezpieczenia, które oczekują ze złożeniem wniosku emerytalnego wyłącznie do osiągnięcia prawem określonego wieku emerytalnego, stanowiącego drugą z ustawowych przesłanek nabycia prawa do emerytury. Nabycie uprawnień emerytalnych następuje z mocy imperatywnie obowiązujących norm prawa ubezpieczeń społecznych, które wykluczają legalność kreowania innych (dalszych) warunków nabycia tych uprawnień wyraźnie tym prawem nie określonych.

Jeżeli uprawnienia emerytalne w niższym wieku emerytalnym może nabyć osoba w ogóle nie podlegającą ubezpieczeniom społecznym w dacie składania wniosku emerytalnego, to tym bardziej (*a maiori ad minus*) nie ma przeszkód w nabyciu ich przez osobę podlegającą w dacie składania wniosku emerytalnego rolniczemu ubezpieczeniu społecznemu. Powszechny i rolniczy system ubezpieczeń społecznych mają naturę komplementarną (uzupełniającą się), a w każdym razie nie ma uzasadnienia prawnego pogląd, aby podleganie rolniczemu ubezpieczeniu społecznemu wyłączało nabycie z mocy prawa uprawnień z innych tytułów ubezpieczenia społecznego, jeżeli tylko osoba zainteresowana spełnia ustawowe przesłanki nabycia prawa do dochodzonych świadczeń z ubezpieczenia społecznego. Odmienna interpretacja jest oczywiście sprzeczna z brzmieniem omówionych wyżej przepisów oraz z zasadą równego traktowania wszystkich ubezpieczonych (art. 2a ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych). Powyższe rozważania prowadziły do wyrażenia poglądu, że podleganie rolniczemu ubezpieczeniu społecznemu w dacie składania wniosku o emeryturę z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych nie wyłącza możliwości ubiegania się o prawo do świadczenia emerytalnego przysługującego w niższym wieku emerytalnym przez ubezpieczonego, który legitymuje się ustawowo wymaga-

nymi okresami ubezpieczenia, w tym okresem co najmniej 15 lat pracowniczego zatrudnienia w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze (art. 32 w związku z art. 27 ustawy o emeryturach i rentach).

Przy ponownym rozpoznaniu sprawy Sąd Apelacyjny zbada, czy w dacie złożenia wniosku emerytalnego ubezpieczony spełniał warunki do przyznania mu prawa do emerytury w niższym wieku emerytalnym, co wymaga szczegółowego sprawdzenia wymaganych okresów jego ubezpieczenia w rozumieniu art. 27 pkt 2 ustawy o emeryturach i rentach, które powinny obejmować co najmniej 15 lat pracowniczego zatrudnienia w szczególnych warunkach pracy lub w szczególnym charakterze (art. 32 ust. 1 i 4 tej ustawy). W tym celu Sąd Najwyższy wyrokował na podstawie art. 393¹³ k.p.c.

=====